

Madách-emlékermesek 1968.

Dr. NÉMETH ANTAL

Dr. Németh Antal színháztörténész,
ny. rendező, folyóiratunk munkatársa
1968. október 28-án elhunyt.

Ez az 1964 óta évenként Madách Imre halála napjának táján rendszeresen visszatérő ünnepi alkalom, amikor Nógrád vármegye Madách-emlékplakettje kiosztásra kerül, nem a **Tragédia** költőjének elemző méltatására, részletesen értékelő beszéd megtartására való, de egyetlen gondolat felvetésére talán mégis alkalom lehet.

Ha elfogultság nélkül vizsgáljuk, hogy az irodalom terén mi a hírünk a világban, bizony igen lehangoló eredményre jutunk. Bárhol – nagy vagy kis nemzeteknél – végzett u. n. közvéleménykutatás százalmas statisztikát produkál arról, hogy hányadik megkérdezett személy tud megnevezni egy magyar költőt vagy író, arról nem is szólva, hány ezrelék olvasott hazája nyelvének fordításában akár csak egy sort is? Nyelvünk elszigeteltsége és nemzetünk kicsinysége nem magyarázat erre, mert ha arra gondolunk, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben a mindössze 2 millió lakosú Norvégia nagy fiának, Ibsennek a nevéből volt hangoz az egész művelt világ és drámáival fordulóponthoz jelentett az európai és amerikai színházkultúra fejlődésében, mélyebben fekvő ok után kell kutatnunk. Az sem magyarázat, hogy irodalmunk erőtlenség és értéktelen lenne, mert kulturánk legnagyobb alakjai, akik a szellem világában tökéletesen tájékozódó képességükkel szigorú összehasonlításhoz vetették össze a hazai termést az idegennel, egyértelműen és elfogulatlanul állapították meg, hogy egy nemzetnél sem vagyunk csekélyebb értékűek és pl. lírai költészetünk belső rangjára a legnagyobb nemzetek irodalmának teljes elismerése mellett is büszkék lehetünk. Egy kiváló magyar író ezen a kérdésen elmélkedve abban látja a világban való irodalmi ismeretlenségünk okát, hogy a magyar irodalom mondanivalója csak hozzánk szól és a külföldi olvasót ez a mondanivaló egyszerűen nem érdekli. Nincs igénye a magyar irodalom megismerésére, mert ha lenne, akkor megteremtene a tőle kiinduló jó fordításokat, a jó fordítások kiadását, a szűkebb vagy szélesebb közönség spontánul vásárolná és olvasná e műveket és így minket is jobban ismernének.

És ha most végig gondoljuk, hogy Petőfi kivül, aki romantikus életsorsával és meghatóan fiatalkori hősi halálával váltotta meg nevének nemzetközi ismert-

ségét, például a páratlan Vörösmarty, a tökéletes Arany, a fáklyalobogású Ady, a kristályszépségű Babits életmű, a csupa zene Kosztolányi, vagy az aranyfényű Tóth Árpád, a borult Juhász Gyula, az egyetemes világirodalmat magáévá élő önkínzó Szabó Lőrinc neve egy külföldi átlagpolgár számára tartalom nélküli üres név és csak szabályt erősítő kivételként kezd terjedni külföldi költői körökben a fehérzású József Attila és a magyar problémákat utolsó éveiben egyetemes emberi problémákká érlelő Illyés Gyula nevének rangja, akkor különös meghatottsággal kellett kézbevennünk ennek a magashomlokú, nemcsak a tárgyakon és a falakon, de a messzi égbolton is túltekintő, a látomástól megriadó arcú férfiúnak emlékplakettjét, aki a sztrigovai kripta csendjéből száz esztendő óta egyre sürűbben száll ki a kaotikus nagyvilágba, hogy szellemi nagykövete legyen forrón szeretett hazájának. Két nap előtt hallgatta Gyarmat Radó György Madách-kutatónak „élő Madách” című előadását és az is tudvalevő ebben a körben, hogy Radónak most folyik a Filológiai Közlemben egy páratlan buzgalommal összegyűjtött adatokat feltáró tanulmányorozata arról, mely nyelveken, **Az ember tragédiájá-**nak hány fordítása jelent meg az elmúlt évszázad alatt. Egyre több országban foglalkoznak e nagy művel, egyre többen és az nem cáfolja, hanem bizonyítja azt, amit az idézett jeles író az ismertség és elismertettség nélkülözhetetlen előfeltételül állapított meg. Mert mit is jelent valójában ez a Madách felé forduló világérdeklődés? Azt, hogy ennek a magányos szellemnek, kastélya félhomályos „oroszlár:barlangjába” húzódó nagy tépelődőnek sikerült olyat mondania magyar nyelven, ami egyre inkább érdekelni kezdi a világot és azt is, hogy a fizikai lét és nemlét sziklaszirtjének szakadéka előtt támoigó emberiség olyan világélmény shockját éli ma a földkerekségen, amely hallóvá tette fülét, látóvá a szemét és értővé értelmét **Az ember tragédiája** mondanivalója számára.

A **Tragédia** Kisfaludy Társaságban történt felolvasása után azzal üdvözlők Madách Imrét, hogy a nagy siker révén ő már nemcsak Nógrád megye, hanem az egész haza díszje lett. A jelek szerint nincs messze az idő, amikor valóra válik Toldy Ferenc jóslata, hogy a mű „világhírűvé váland és epochét fog csinálni a világirodalomban.” Nem túlzás, ha erre a jóslatra hivatkozva vallom: a magyar irodalom **Az ember tragédiája**-val lépett be a „világ”-irodalomba.

Hálás vagyok sorsomnak, hogy az elmúlt közel négy évtized során a színház eszközei segítségével a nagy műnek a világban való elismertetéséhez a magam erejével is hozzájárulhattam, és azt hiszem, mindnyájunk nevében szólok, akik itt most ezt a kitétetést megkaptuk: nem érhetett minket nagyobb megtisztetés és öröm, mint az, hogy éppen annak a plakettjével emlékezett meg rólunk a Költő szűkebb patriája, akinek szolgálata és szellemének követése a magunk területén életünk tartalmát és egyik legnagyobb értékét jelentette és jelenti.

SINKOVITS IMRE

Ádámot formálni elmondhatatlan élmény és felelősség. Mi színészek, hordozói vagyunk egy nagy mű eszmevilágának. Néha elakad a szavam, ha arra gondolok, hogy több mint egy évszázaddal ezelőtt akadt egy ember, aki felemelte szavát a szakadék szélén tántorgó emberiség védelmében. Madáchot nem szeretni, hanem érteni kell. A megértetés a mi feladatunk is.

A Nemzeti Színház nevéhez méltóan ápolja a klasszikus drámahagyományokat. A színház tervei között egy újabb Madách mű, a Csák végnapjai szinpadra állítása is szerepel, Keresztury Dezső feldolgozásában.

Hasonlóképpen rendkívül nagy élmény Mózeset játszani. Ennyire tisztán még soha nem taníthattam a szinpadról az embereket, mint ebben a szerepben. E drámában egy nemzet létéről, nemzetté formálásáról van szó.

E néhány szubjektív benyomás után szeretném megidézni Madáchot. A Mózes V. felvonása utolsó jelenetének egy részletét mondom el, amelyben Mózes Kánaán küszöbén búcsúzik népétől és átadja a hatalmat Józsuének:

MÓZES

Halljad Istenem!

S te nép, ha aztán majd boldog leszel
S bőségnek örvendezhetsz Kánaánban:
Népem ne hidd, hogy a szent eszme, mely
Családdá forraszt egybe s összetart
Mely nemzetté tesz, hazád csak a föld; –
A jövőben is az lesz közted első
Ezrek felett, éljenek bármi dúsan,
Ki híven őrzi szívében a törvényt,
bár nem lesz talpalatnyi földje sem. –
Mert nem a göröngy, amelyen tapodsz:
Néppé e sátor szent törvénye tesz! –
Most hozzád szólok, figyelj Józsué.
Ha meghalok, s bemégy majd Kánaánba:
Templomot, szobrot, síri jelt, írást:
Egyetlen emlékét épen ne hagyj
A vad pogánynak, melyet ott legyőztél.
Maroknyi nép vagyunk. Akár a tenger
Csap ránk az ellenség. A hit s a hűség
Tarthatja csak fenn népét Izraelnek.

JÓZSUÉ

Nagy dolgokat bizol rám, – mondd hogyan
Állok meg én, – közember erejével
A helyen, melyet egy óráj hagyott el?

MÓZES

E férfiak, – a nép elsői – fognak,
Tanáccsal gyámolítani. S az ifju,
Pusztában felnőtt, próbált nép erővel.
Még kértem Istent, s ő a szellemet,
Mely eddig az én lelkemben lakott,
Reájuk önti. Övjátok híven.
Aldás reátok, – álljatok helyemre.

JÓZSUÉ

Láttad, hogy mit bírok.

MÓZES

Láttam fiam.

S megbecsültelek. – Népem, még csak egyet!
Ha meghalok, porom földdel vegyül,
Ne hagyjátok, hogy ellenség tapodja.

NÉP

Igérjük!

MÓZES

Köszönöm, barátaim.

Térjen mindenki nyugton sátorába,
És Józsuétől várja a parancsszót;
Mert Mózes most bucsút vesz tőletek
És halni megy.

JÓZSUÉ

De ilyen szöke nem.

Én a sírig kísérlek, – megfogadtam. –

Dr. SZABÓ KÁROLY

A megtisztelő kitüntetést a megye kulturális életében végzett munkámért kaptam; most mégis engedjék meg, hogy Madách Imrével való találkozásaimról szóljak. Az ember tragédiáját tanítani, mióta csak tónár vagyok, mindig ünnepi alkalmat jelent számomra. Mindig megtisztelve érzem magam, hogy egyáltalán taníthatom a nagy művet. Igaz, a Tragédiát végigkísérő – s sokszor inkább csonkító, mint megvilágosító – szempontok nem egyszer csökkentették ünnepi-tanító kedvemet. Számomra Madách Imre igen is egyértelműen válaszol az akkor fel-tett kérdésre. Egy válságos korban, levert forradalmak után és egy esetleges új fellendülés idején csakis egyetlen válasz lehetett reális: minden bukás ellenére is érdemes újra kezdeni. A pesszimista válasz nemzeti öngyilkosságra való biz-

tatás lett volna, a hurrá-optimista pedig illúziókba ringathatta volna a kortársakat. Maradt tehát a bukásokkal is számoló, de a letagadhatalan szorongásokon felülemelkedő hit – a nemzet és az emberiség jövőjében.

Néhány évvel ezelőtt, Balassagyarmat múlt századi történetét tanulmányozva Madách Imrét megyei tisztviselőként, politikai gondolkozóként, legszűkebb nógrádi környezetében láttam viszont. Nógrád megye liberális nemessége valóban a reformkori haladás élén járt. De még ennek a nemességnek a soraiból is kiválik Madách Imre. Mint „az őrhadi szolgálatra induló” nemzetőrség katonai főbiztosa nemcsak lelkiismeretességével és szervező tehetségével tűnik ki, hanem hazafias elszántsággal is: betegsége ellenére kéri a megyei főhatóságokat hadbavonulása engedélyezésére.

1849 januárjának vége, Balassagyarmat megszállása a császári csapatok által vízvázalstó volt a megye és a város nemességének politikai magatartásában. A reformországgyűlések liberális gondolkodású hőse: báró Majthényi László, a rokon és atyai jóbarát Windischgraetz főbiztosa lesz, eljut a hazaárulásig. A másik közeli barát, Jankovics László szintén árulóvá válik: alispánságot vállal a császári megszállás idején. De még a tiszteleltre méltó tisztviselőtárs, Veres Pál, is behódol. Madách Imre és az öccse, Pál azonban nem alkuszik meg. Pál Kes-suthnak ajánlja fel szolgálatait, Imre visszavonul. És Madách Imre szilárd politikai magatartása s forradalmi hazafisága annál is inkább megfogja az embert, mert tudjuk, hogy az édesanyja viszont szenvedélyesen gyűlölte a forradalmat. Egyetlen nógrádi földbirtokos sem pereskedett annyit a jobbógyaival a forradalom idején, mint éppen Majthényi Anna; és ki kért elsőként igazolást arról, hogy semmi forradalmi és szabadságharcos tett sem terheli múltját? – Bérzcy Lajos és özv. Madách Imréné. Madách Imre politikai következetessége tehát az aulikus érzelmű, reakciós gondolkodású anya szándékaival **szemben** érvényesült. Ma már köztudott, hogy Majthényi Anna milyen nagy szerepet játszott fia házassági tragédiájában. Magánéletében engedett anyja akaratának, de a politikai meggyőződés terén a maga útját járta.

Az irodalomtörténészek már kijelölték Madách Imre helyét a nagy kortársak között. Hogy milyen szerepet töltött be a megyéjében, tisztviselő társai és a barátai között, ennek kiderítése az itt élő helytörténészek feladata elsősorban. Meggyőződésem, hogy csak a megyei vonatkozásokat érintő kutatással is nagy szolgálatakat tehetünk Madách Imre ügyének.

KOJNOK NÁNDOR

Képzettségem szerint tanár vagyok, foglalkozásom szerint könyvtáros – szívem szerint **népművelő**. A kultúra egyik közvetítője, a művelődési élet egyik szervezője. Tíz éve már, hogy először feladatot kaptam és vállaltam megyénk népművelési munkájából. Tíz év – nemsokára veteránként emlegethetnek.

A mi munkánk, a népművelők munkája: aktív közéletiség; sajátosan erőshitű hivatásérzetet igényel, tudatosan végiggondolt életformát jelent. Itt nálunk – és minden mellékiz nélkül mondom: „nálunk vidéken” – szándékaink és tetteink felelőssége társadalmilag valahogy közvetlenebbül érezhetőbb és kézzelfoghatóbb.

Ezért, hogy félelmeink az eredménytelenségtől, a megnemértéstől túlzottan is erősek, ugyanakkor persze örömünk is boldogítóbb, ha látjuk és érezzük: nem hiábavaló fáradozásunk, nem önmagunkat elégető láng, lelkesedésünk.

Magamról szólva: az itt és most oly elismeréssel említett szándékaim és cselekedeteim forrása végül is a kultúra, az irodalom iránt érzett felelősség; elkötelezettség társadalmunk iránt, amely tevékenységemhez ösztönzést és lehetőséget ad; és hűségem az elindító, emberré-alakító szülőföldemhez. Ezért nem akarok a jövőben sem csak önmagamnak élni – bár ez nemcsak a szándékaimon múlik –, noha jól tudom, hogy ez nem csupán az eredmények lajstromozását, hanem sok kudarcot is: nem csupán részvételt, hanem erőpróbáló harcot is jelent. Sok még a tennivaló, következésképp az én tennivalóm is.

Említették a Palócföld-et is, megyénk folyóiratát, amely – jól tudják: nem véletlenül – igen közel áll hozzám. A Palócföld szerkesztése, egy-egy szám „megalkotása” mindig – ha akarjuk, ha nem – megyénk múltjának, jelenének, és bizonyos értelemben jövőjének számbavételére készítet minket; az időben folyamatos, területileg körülhatárolható, szellemi és anyagi tartalmaiban különösen bonyolult és ellentmondásos világunk következetes átélésére. Mindez, – bizakodással és lelkes reménnyel mondom – egyre inkább **kultúra-teremtő munka** is megyénkben Nógrádban.

Ez a kitüntetés személyemben – bizonyára – a többi népművelőnek is szól. Így érteni nemcsak a legjobb, hanem a legigazabb is. Én magam pedig úgy érzem, ez a mai megtiszteltetés legkevésbé kiérdemelt díjazás, de leginkább biztatás és figyelmeztetés. Ezért köszönöm főképpen.

Arcképvázlat Jobbágy Károlyról

Az Éjszakai vetítés c. kötetét olvasva

A költő verse tartja fenn – ha jót ír –
a tenger népet – a társadalom,
amit kiharcol föld alatt, I: a úgy kell,
vagy föld felett, ha jön rá alkalom.
Nézd meg! Mit tettél azért, hogy a néper,
hazád független és szabad legyen?
Marad nyoma, hogy életed leélted?
Megalkuvás volt, avagy győzelem?
Ezt rád hagyom.

A testem, ez az árva
megkönnyebbült. Vihar és fény járta át.
Az élőnek a holt szélesre tárta
az örökkévalóság kapuját.

A kétszeres József Attila-díjas Jobbágy Károly, aki a fent idézett „Meditáció az örökkévalóságról egy felboncolt hulla felett” című programadó versét látná legszívesebben egy kortársi antológiában, jelentős állomáshoz érkezett, amikor „Éjszakai vetítés” címmel közreadhatta válogatott verseinek gyűjteményét. A kiállításában is izléses kötet – a borítólapot és a költő portréját Szász Endre rajzolta – az 1938 és 1966 között írott versek gazdag gyűjteménye. Érdekessége a gyűjteménynek, hogy az 1955-ben megjelent Feltámadás című kötete előtt megjelent verseket is tartalmazza Húszévesen alcím alatt az 1938–41, a Béke katonája 1941–44, a Vesszőfutás pedig az 1944–52 között írott verseket adja. Jobbágy ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyen alaposan kipróbálta szigorát a XX. század második negyedének minden vihara és változása. A háború fájdalmas vergőbetűt jelentett az életében, s ez okozza, hogy bár korán kezdte, csak most tűp a férfikor nyarán remélheti, hogy „aszúra fog érni minden szép gerezd”-je.

Jobbágy Károly életútja a „görbe ország” akkori fővárosából, Balassagyarmatról indult 1921 május 27-én. Édesanyját négy esztendőse korában elveszíti s ekkor apja, aki cukrászegéd volt Pestre költözött. A kisfiú nevelése a nagyszülőkre maradt. Ott nőtt fel a más cégére alatt dolgozó szabó műhelyében, tisztességes szegénységben. De annak is megvolt az előnye, hogy a takarékság szigora korán eloltotta a kis petróleum lömpát, mert ilyenkor a mesék és legendák alakjai népesítették be a lakószobát és a gyermek fantáziája a lelkes negyvennyolcas nagyapa meséin próbálgathatta szárnyait. Nagyanyja halála után, kilenc éves korában Budapestre került. Pest az élet árnyoldalaival ismertette meg a vidéki idill után, létbizonytalanság, nedves pincelakások a lázadó dac gyűlékony anyagát rakták a gyermekkor mesevilága fölé s e kettős élmény talajából megszületnek a első versek, melyek miatt – ha haladó szellemű tanárai közbe nem lépnek – kicsapták volna az iskolából. Az ekkori idők ars poeticája is már arról vall, hogy az öncélú, formákkal bibelődő, indulat nélküli költészetnek nincs értelme. „De hogyan néped kínozzák urak, / ordits, üvöls, csak, és ne félj fiú! Lesz ott a versben elég „hangulat”. A Knézich utcai polgári iskola elvégzése után a Márvány utcai kereskedelmi iskolában érettségizik. Az iskolát mulandó börtönének látta, amelyben gyakran úgy érezte, hogy megfullad, de reménykedett „Egy hónap még, s kinyílik döngve fönn / fénykapuja a messzi végtelenségnek.”

A kinyíló kapu előbb egy hadianyaggyártási központban tisztviselőseget kínál, néhány szép hónapot a munkáskerületek kultúrelőadójának, akinek ekkorra már versei jelentek meg a Népszavában, a Móricz Zsigmond szerkesztette Kelet Népében és a Hídban is. De törvényünk ekkor már háborús volt, az Ipolyról is „beton bunkerek leskelőd”-tek és a költő hiába ajánlja az egymásra acsarkodó nemzetek fiainak: „Utát építs s ne ferd a fejszétl”, a háború őt is elsodorja, hasztalan akar a béke katonája lenni. A háborús emlékek, a fasizmus véres embertelensége, a gyilkosok fegyvertársának önvádja egy későbbi nagy versben a Sírok-ban tör fel megdöbbenő őszinteséggel. A királysírok az ős Wawelben, az Auschwitz-i múzeumban őrzött „masnira kötött szalag kis hajfonatban” iszonyú erővel idézik emlékezetébe a felelősséget:

Üvölteni!

Azt kellene,
ahogy torkomból
tellené,
reggeltől—másik reggelig
Hiába?

Úgysem figyelik.
S gyilkos akad még mindenütt;
ki így, ki úgy,
ki fojt, ki üt;
ki elhallgattat,
ha beszélsz,
ki meggyaláz,
amíg csak élsz...

És bennem is
önvád üvölt:
„Fegyvertársad volt,

aki ölt!
Nem kiáltottál fel
te sem,

járkáltál
szín-ezüstösen,
hadapród úr,

volt pisztolyod
és benne kékes,
hús golyók...

Igaz! — Nem ontottál ki vért,
de mit tettél
a szalagért?

a kislányért,
a többiért,
aki gettóba zárva félt?

A látogatás...
pár csomag...

nem menti
gyalázatodat...

Magyarországon esett hadifogságba és a személyi kultusz éveinek szerencsétlen összejársása folytán csak 1948. szeptemberében tért vissza, elfáradt, megtört emberként. A „fényes szelek fujdogálásának éveit” lekeste, (pedig, hogy készült rá) itthon is kezdődött a személyi kultusz, úgy érezte „a vastapsok orkánja túlhorsogja a líra őszinte szavát.”

Orosz nyelvtudását hasznosítva beiratkozott az egyetemre és tanári oklevelet szerzett magyar–orosz szakon. A Műszaki Egyetemen lektorként dolgozott, amikor meghívták a Kőrbonctani Intézetbe. Az ott átélt élmények hatására írta meg Leonardo da Vinci emlékének ajánlott, már idézett Meditáció c. versét, amelyben önmaga számára is megadja a leckét: csak tetteink adnak örök életet, csak alkotásainkkal győzhetjük le a halált.

S az erőszakoltan visszafojtott költői véna ismét buzogni kezdett. A szülőföld adta az ihletet, Drégely vára hősi történetének 400 éves jubileumára négyrészes ünnepi verset írt. A jelen és a múlt összefonódik ebben a nagy versben, az egyszerű emberek mindennapi hősiessége, amellyel a munkát védik, arra lelkesíti a költőt, hogy ha kell meghaljon a népért, akiről énekel és az eszméért, amely versre tüzelte.

A vers fogadtatása egy zilipel nyitott meg a költőben, a ki nem mondott, éveken át visszatartott gondolatok, szavak szinte áradtak belőle. A termékeny korszakot két kötet termése őrzi, az 1955-ben megjelent Feltámadás és az 1956-ban megjelent Hajnali viadal. E két kötet versei a nép ügye iránti hűségről, az emberi haladás önzetlen szolgálatáról, az élet szépségei felé való mohó kitarulkozásról, minden rossznak szenvedélyes gyűlöleteről vallanak. A költészet értelmét veszti — mondja a költő — ha csak az író szívét melegíti, ha míg azt hiszi, „hogy lángot adott”, mások azt jéghidegnek érzik. „Mindenből új kell a kor emberének... a verből is!”, de a modernség nem eredményezheti azt, hogy a nép az értetlenség keserűségével vádolhassa a költőt: „belőlem robbant a világra, de nem nekem beszélt.”

A személyi kultusz elleni harc, a bal és jobboldali hibák, amelyek a párt akkori vezetésében mutatkoztak próbára tették Jobbágy Károlyt is, és versei bizonyítják, hogy a pártos, a munka lényegét-nehezét kereső és vállaló kommunista költők táborába tartozott, akik felelősséggel keresték a helyes utat. „Mikor a nagy teher alatt /nyögnek a feldobálóok, /ugrasz-e költő? – hogy magad /tartsd oda újra vállad. /Vagy azt mondd: „Ez kényes /ügy, nem tipikus jelenség...” **Mellettünk állsz csak, vagy velünk?** /...vagy lesed a szerencsét? /Itt nincs kivétel! Egy brigád /a hazád, ez az ország. /Vagy véle állod viharát, /vagy szüksége se volt rád.”

Hosszabb szünet, hat évi hallgatás után Hó és Nap címmel új kötettel jelentkezett. Már a kötet címe is kifejezi az ellentétek örök összekapcsolódását, a forráságot, amely oly sokszor átjárja a költőt, és azt a jejes közönyt, amely néha körülveszi, „a fényt ami rám hull s a sötétséget, aminek időnkint neki kell vágni.”

Hovatartozását ebben a kötetben legszebben a „Hajnali részegség egy józan korban” című versében mutatja meg, amikor az ébredő Pest egyszerű, munkába induló emberei láttán így ír:

S most jöttem rá a férfikorba érve,
 hogy lassan, lassan, bizony negyven éve,
 ezen a földön, hol éltem s szerettem,
 hol annyit vívtam s annyiszor botoltam,
 ilyen hajnali álmos embereknek
 a vendége voltam.

A mohó valóságsszomj, a szeretet és szépség keresése, a dolgozókkal való testvérisülés vágya vezetik tőltát ha a Salgótarjáni Üveggyárról, vagy utazásai során a mongol pusztaságok végtelenségéről, a pekingi buddhista templomok furcsa csodáiról, Bécs, Linz történelmi emlékeiről, lengyelországi vagy krakkói látomásairól, Prága szépségeiről, vagy akár saját életének sokféle örömeiről, hisítő szomorúságairól dalol. Az emberi sorsok fáradhatatlan kutatója: „Többet akarok tudni én /rólatok, mint mit magatok /őszintén elmondani tudtok” – mondja, s ha időnkint rá is tör a társtalanság érzése, amikor magányo, légtornásznak érzi magát, hittel vallja: „... így szép az élet, ha a mélység /felett magasság tör égbe.”

Háló nélkül c. kötete 1965-ben jelent meg. A költő megfogalmazása szerint kötetének mondanivalója elsősorban etikai, s a „Vadak közül a szelídekhez” c. versében csúcspontot ér el. Azt mondja el benne, hogy az érzelmek nemesedése lassúbb folyamat, mint az ész kiművelése vagy a gazdasági fejlődés. De a vers, amely a lélek egyenlete, kötelessége, hogy emberséges életre és közösségi gondolkodásra nevelje az embereket. Így fejezhetik ki a „szótlan milliók” a költő szaván keresztül érzelmeiket, adhatnak hangot báratuknak, örömeiknek.

„En nem élhetek átszűrt, desztillált /világban, míg az, kinek verset írtam /körültekint és harcra-készen áll,,,” – mondja A légkör peremén c. legújabb verseit tartalmazó válogatásában. Egy közéleti gondolkodású és beállítottságú költő programnyilatkozata is lehet ez. S Jobbágy Károly, aki a mai magyar irodalom egyik legáldozatosabb propagátora is (bátran nevezhetjük az író-olvasó találkozó országos rekorderének) megfogadva Babits tanácsát „akinek szép a lelkében az ének, az hallja a mások énekét is szépnek” elsősorban a kortárs irodalmat népszerűsíti, hiába érzi, hogy „Túl a lírai koron” a hajdan lobogó lángból – csak porázs maradt. Az olvasó behajtva válogatott verseinek gazdag gyűjteményét úgy érzi és kívánja is, hogy a „Harc” győzelmes lesz, érdemes a költőnek a sírig énekelni és hitének megvalósításán munkálkodni:

Jó lenne hinni: a halál
 mikor a testet általlépte,
 a mű, a vers helyébe áll
 s toronyként nő az öröklétbe.

CSUKLY LÁSZLÓ

Kunzabó Ferenc: A hegy alatt

Néhány – folyóiratokban publikált – riport, szociográfiai cikk után jelentkezett Kunzabó első „regény”-terjedelmű írásával. Kötete, **A hegy alatt** c. riportregény is szociográfáló tevékenységéből nőtt ki.

A szociográfia a tényszerű társadalmi környezet, helyzet felfedezésére vállalkozik, benne az ember is a tárgyi kapcsolatok, összefüggések része, eleme, ahol tenát állapotában s nem sorsában mutatkozik. Éppen ezért „tárgyasítható”, ezért lesz – az elbeszél emberrel szemben – a helyzet, helyzetsorok meghatározottja.

Határműfaj a szociográfia: a mai életet, életformát, napjaink társadalmi emberének viszonyait közvetlenül fedezi fel, tárja az olvasó elé. A közvetlenség ugyanakkor a szépirodalmiság korlátja, ha a felfedezett új valóságtények „nem elbeszélők”. A szociográfiából tehát akkor vezet út a szépirodalomba, ha emez témaként kezeli a riport tartalmát adó életanyagot.

A szépirodalmi ábrázolás a riport tartalmának közvetett megformálását tételezi fel, hogy a „poézis első tárgya”, az ember akként jelenjen meg, hogy – tudatosan vagy nem tudatosan – magára vonatkoztatta az őt övező, meghatározó viszonyokat, úgy jelenjen meg, mint a „társadalmi viszonyok összessége”. Ehhez pedig életsors ábrázolás szükségesítettik.

Nyilvánvaló azonban, hogy a riportból kinövő szépirodalom formailag is mutatja a változást. Ez az alkotónak tárgyához való megváltozott viszonyát tükrözi, érezteti, hogy a téma „non fiction”.

Közismert példára – Sánta Ferenc Húsz óra c. regényére – hivatkozhatunk, amelyben az író helyzetet tár fel életsorsok példázatával, de a hősök törvényei a helyzet kényszere folytán világosodnak meg. Ez formailag úgy jelenik meg mint a formáló tevékenység „történetének” objektívációja.

Ezt az utat választja riportregényében Kunzabó is.

Már könyve Mikszáthtól vett mottójában előlegezi, hogy nem hagyományosan elbeszélést ír, jelzi a formai kísérletezést is.

Mikszáth a következőképpen vélekedik arról az elbeszélő irodalomról, amely a „hétköznapi életből meríti tárgyait”: az a „hírlapírói riport felé megy előre”, afelé a műfaj felé, amely „legközvetlenebb

rajzolata a valóságnak, s azon felül szabad és független a szabályoktól”. Érdekes azonban okfejtése egy korábbi részletét is idézni, hogy tisztán álljon előttünk a mottó lényege: „... még most is sok a mesterkéltég benne (ti. a hagyományos regényben), s a cselekmény szimmetrikus fölépítésében, az összefutó szálak elrendezésében a csináltság erősen érzik. Az olvasó első tekintetre észreveheti a tőiténét kompozícióján s anyagán az író kezét és izlését, holott csak a kidolgozáson és fölfogáson volna szabad éreznie.”

Az elmékedés a valóság tényeinek, de tendenciáinak is közvetlen tudomásulvételéről illetve annak „rajzolatáról” szól, azaz a tevékeny formáról és a formáló tevékenységről.

A probléma most már úgy vetődik fel, hogy Kunzabó mit kezd a választott mércével?

A „szabályoktól” való „függetlenség” – paradoxon – szembetűnőve teszi az író kötöttségét. A riport adott helyzetre épül, annak keresztmetszetét adja anélkül, hogy – mint Mikszáth mondja – a hősök életfolyamatából „kénytelen volna többet nyújtani, mint amennyit az esemény megértése kíván.” S ezen a ponton talakszik elő az író „szabadsága” ill. kötöttsége: az anyag – mely adott formában létező – az esztétikai átváltoztatás, „kidolgozás”, az átképzés, „fölfogás” révén a közvetlenből a közvetettebe lendül át. Konkrétabban: a helyzetelemzés, feltárás viszonyok feltérképezése úgy, hogy a helyzetben rejlő feszültség, dinamika által kikényszerített írói viszony az alkotás döntő mozzanatává válik.

A kézenfekvő megoldás: ha az író maga is „jelen van” a műben – mint Kunzabó könyvében – szemlélő, majd vitapartner, végül cselekvő résztvevő lesz. Ezeket a fokozatokat az életanyag kényszeríti ki, amely azután szerkezeti – fejezeti – határokat szab a műben.

Az expozíció története szokványos: a téma megtalálásának körülményeit az ösztövről szokványostól irtózó riporteri magatartás megmutatásával együtt mondja el. Csak ezután szab fejezeteimet, jelezve, hogy igazodik anyaga törvényeihez. Egyben jelenléte is „háttérbe” szorul – tájékozódó, szemlélő lesz – a formálásban van csak jelen: alakok monológjaiból rakja össze az előzményeket, a megjelenése előtti történetesort. A monológok egy-egy erkölcsi – s nem esztétikai érte-

lemben vett – jellemet körvonalaznak, az alakok közvetlen „érdekeltségei” arányában tartalmaznak egyéni indulati, érzelmi elemeket is. Mégis „irányítottak” fordulatai – bár nyílt írói kérdés nem hangzik el – éreztetik az író érdeklődésének irányait. Az alakok vélekedéseiből emberi differenciáltságában tárul elénk a különös mikrovilág egy szelete, annak az eseménynek az előzményei, amelyek felforgatták a mindennapi élet mechanikus rendjét, amelyek – akarva-akaratlan – magukat az „érdekelteket” is emberi viszonyaik számbavételére készítették.

Az író azonban mélyebbre lát, látja a társadalmiság rejtett mélységeit, ezért indul környezeti vizsgálódásra. **A hegy alatt** az „originál” elmaradottság állapotát leli meg. A vegetatív „életörömök” birodalma ez, riasztó tenyészet, megfeneklett emberi sorsok rezervátuma. Ez a környezet „dobta ki” a tragikus sorsú Vámos Icót, s ez húzza vissza. Közvetetten azok az előítéletek, amelyek **A faluba** kerültek sajtójai, amelyek másrészt **A múlt** továbbélő beidegzettségei, anakronisztikus kötöttségei.

Egymás után bontakoznak ki a megnyílt lehetőségekkel élni nem tudók, a megfeneklettek és a mindennapokban helytálló alakjai igazai és sérelmeik és vélt igazai és vélt sérelmeik vonzásában, míg az író eljut a feloldásig, az **Élők között** a cselekvést vállaló élőkig.

Mindez abban az új forma-esztétikum-ban, amelyre korábban már utaltunk! A szemlélődő író A hegy alatt c. fejezet-től vitapartnerre válik. Ekkor fogalmazza meg műve alapkérdését is: „hogyan tudtak maguk huszonnégy évig itt maradni?” Ezt a kérdést jelképezi a megdőlt kapu-oszlop kidöntését szorgalmazó konoksága is; a jelen fölé árnyolú megkövesült múlt-ról van szó, a szövevény gyökeréig hatólásról. Mindez egyértelművé teszi, hogy az író tudatosítóként van jelen a regényben: „kívülről” jött, „kívül” maradó mozgató, aki az életanyag és a művészi gondolatosság ellentéteiből építkezve hozza létre a formai-szemléleti egységet. A személyes és az objektív, a lírai és az epikai ötvözésének és ütközéseinek vagyunk tanúi – ütközéseinek is, mert az objektív néhol naturalisztikus közvetlensége rátelepszik a líraira. Jele ez annak is, hogy a közvetlen előbeszéd „irodalmi” megemeléséről – a mű egészét tekintve – aligha beszélhetünk.

Első kötetről lévén szó, határozott írói profilról még nem beszélhetünk. Kunszabó Ferenc riportregénye az elbeszélés „változása” vonzásában írt kísérlet. (Új Termés. Magvető. 1968.)

DANYI GÁBOR

A Salgótarjáni Kohászati Üzemek száz éve 1868-1968.

1967 tavaszán Salgótarjában tartotta vándorgyűlését a Magyar Történelmi Társulat. A gyűlés fő témája az üzemtörténet-írás volt. Az előadások foglalkoztak az addig megjelent üzemtörténeti munkák általános értékelésével megállapítva ezek legfontosabb hiányosságait, melyek abból adódtak, hogy ezek a művek egyrészt elhanyagolták a földrajzi-társadalmi környezettel való kölcsönhatások ábrázolását, mechanikusan ötvéve az országos történeti fejlődés sémáit, másrészt elaránytalanodtak és így vagy túlnyomóan műszaki, vagy közgazdasági vagy munkásmozgalmatörténeti jelleget öltöttek. Szükségesnek tartotta ezért a vándorgyűlés vita-indítójának előadója, hogy a gyártörténet komplex módon kerüljön feldolgozás-

ra, de nem műszaki, munkásmozgalmi, közgazdasági stb. hosszmetsetek párhuzamos egymás mellé állításával, hanem kimutatva a nagy horderejű gyári, iparági, helyi és országos események keltette hullámok hatását, visszaverődését az üzemi tevékenység minden területén, felhívni így a figyelmet az üzemnek, mint egyszerű termelési és társadalmi szervezetnek kettős kötődésére, arra, hogy az üzem az egész ipari strukturának és a tőjnek szerves része.

A vándorgyűlésen elhangzottak különös aktualitást kapnak most, amikor éppen egy Salgótarjában megjelent üzemtörténeti mű értékelése a feladatunk. Igaz ugyan, hogy a munka megírása jelentős mértékben a vándorgyűlést megelőző

időszakra esik, s így az ott elhangzottakat a szerzők csak korlátozott mértékben vehették figyelembe, a mű elemzése mégis alkalmas lehet arra, hogy konkrét példán szemlélhessük az üzemtörténeti munkával szemben támasztott követelmények megvalósulását és így hasznos tanulságokkal szolgálhassunk a későbbiekben készülő gyártörténetek szerzői részére.

A Salgótarjáni Kohászati Üzemek (korábbi néven a Salgótarjáni Acélárugyár) 100 éves jubileumára megjelent kiadvány (Összeállította: Lizsnyánszky Antal, Hortobágyi András, Erdős István, Csabai József, készült a Nógrád megyei Nyomda salgótarjáni üzemében, mindössze 500 példányban) 200 oldalon foglalkozik az országosan is jelentős üzem múltjával és jelenével. Az 1945-ig eltelt korszak szerzője bemutatja az alapítás körülményeit, az 1868. augusztus 21–22-én alakult Salgó-Tarjáni Vasfinomító Társulat első lépéseit. Kirajzolódik szemünk előtt, hogyan készítették elő a gyár megindulását, látjuk az első gépeket (melyekből egy még ma is üzemben van), felsorakoznak előttünk az első munkások, kiknek névsora rendkívül érdekes nemzetiségi összetételt mutat. Az 1870-es évek közepe táján nagy minőségi javulást eredményezett a Siemens–Martin rendszerű acélgyártó kemencék bevezetése. Ez is közrejátszott abban, hogy a termelékenység nőtt és így az 1873 utáni válság ellenére 1874–75-ben nyereséges volt a gyár. Újabb jelentős előrehaladást hozott 1881-ben a salgóbányai fogasvasút üzembe helyezése. Az első korszak kapcsán ismerteti a szerző a gyári kolónia, valamint a kórház létrejöttét és az olvasóegylet alakulását, (mely 1978-ban ünnepelhetné 100. évfordulóját). Felsorolja végül azokat a nevezetes személyeket, akik valamilyen kapcsolatban álltak a gyárral és a hazai műszaki tudományos életben ill. üzemi gyakorlatban jelentőset alkottak.

Az első évtized ismertetését követően a szerző beszámol az új gyártmányok bevezetéséről. Ezek sorában a legjelentősebb az 1879-től gyártott tengely, majd később a huzal és a szeg. Döntő jelentőségű lépést jelentett az üzem életében a Rimamurány-völgyi Vasmű Egyesülettel végrehajtott fúzió, melynek eredményeként alakult meg a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság. Kimerítő részletességű beszámolót olvashatunk ezek után arról is, hogy a gyár fejlődésével járó koncentráció a lakosság körében za-

vart okozott és nagyon sokan kivándorlásra szánták el magukat. Külön fejezet foglalkozik a század első éveivel, majd az I. világháború és a forradalmak korszakával, a gyár dolgozóinak a Tanácsköztársaság idején kifejtett tevékenységével.

Aránylag röviden foglalja össze a mű a gyárnak a két háború közti történetét. Igaz, műszaki szempontból jelentős fejlődés nem következett be ekkoriban, talán a Rimagil hegesztőpálca gyártásának a bevezetését érdemes említeni. Ugyyszólván semmit sem olvashatunk a Horthy-korszak munkásmozgalmáról, ebben azonban nyilván az is közrejátszik, hogy a Részvénytársaság vezetőségének a munkásság megnyerését célzó intézkedései (lakótelepépítés, új iskola, sporttelep stb.) a munkásmozgalom alakulását kedvezőtlenül befolyásolták.

A felszabadulás utáni korszakkal foglalkozó rész többek közreműködésével 11 fejezetben mutatja be a gyár életének legutóbbi 23 évét, a hősi küzdelmet, melynek eredményeként a nagyrésztben leszerelt gyár 1945. év első napjaiban megkezdte munkáját, a mozgalmas éveket, az első 3 éves terv teljesítéséért folytatott kemény harcot. A gyár, mely 1946. óta működik állami kezelésben, 1950-ben vette fel a Salgótarjáni Acélárugyár nevet. Külön fejezetet szentelnek a szerzők a párt- és mozgalmi szervek, valamint az ifjúsági szervezet ténykedésének: Beszámolnak arról is, hogy 1956 előtt sem történt komolyabb fejlesztés, a gyár vezetőségének az energiáit ekkoriban a felülről ütemezett versenymozgalom szervezése, a munkaintézés növelése, a normarendezés, a békekölcsönjegyzés kötötték le. Az ebből adódó belső ellentmondásokról csak az ellenforradalmat követő konszolidáció szabadította meg a gyárat. Az új korszak legjelentősebb beruházása, a 30 milliós költséggel létesített hideghengermű 1961-ben készült el és ez is fontos szerepet játszott abban, hogy az üzem exporthálózata jelenleg már 76 államra terjed ki.

A befejező részek a gyár jövőjét viliantják fel, említést téve az acélöntöde és huzalmű rekonstrukciójáról, a Dexion-elemek gyártásáról és a földgáz bevezetéséről.

A mű tartalmának rövid áttekintése azt mutatja, hogy a szerzők igyekeztek az elmúlt száz évre visszamenően a gyár fejlődéséről minél sokoldalúbb képet adni. A mű elkészítése során felmerülő alapvető hiányosságok következtében

azonban igyekezetük nem mondható maradéktalanul sikeresnek. Így az a tény, hogy az államosítás előtti korszak történeti vonatkozásainak elsőrendű forrásanyagaként egy 1906-ban megjelent művet használt a szerző és egyáltalán nem merített semmit a részvénytársaság nagy mennyiségű és értékes levéltári iratanyagából, azt eredményezte, hogy a történeti visszapillantás túlnyomó részében saját szakmai ismeretein alapuló műszaki történet jelleget öltött, mely a nem kifejezetten szakember-olvasó számára aránylag nem sokat mond. Különösen a Horthy korszak történetének hiányosságai vezethetők vissza a ki nem elégitő forrásfeldolgozásra. A gyár termelési és értékesítési tevékenységére, az ország ipari életében betöltött fontos helyére, a többi ipari és egyéb gazdasági szervekkel való összefonódottságára vonatkozóan nemcsak a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. iratanyaga hanem a vállalat bankári szolgáltatást elsősorban ellátó Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a fináncokke egyik hazai vezető intézménye, valamint a gyárral szoros együttműködést kifejtő Weiss Manfréd művek iratanyaga is sok értékes adatot szolgáltathatott volna. A Tanácsköztársaság korszakának vizsgálatánál első forrásként használhatta volna a szerző a Párttörténeti Intézet archívumában őrzött ún. TAGYOB anyagot, melyet a Tanácsköztársaság bukása után állítottak össze ugyan és így az ellenforradalom szemszögéből értékelték az eseményeket, mégis nagyon sok használható adatot örökítettek meg erről a hősi korszakról. A munkásság helyzetére és mozgalmaira vonatkozóan pedig a Vasas Szakszervezet, illetve a Magyar Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének ugyancsak a Párttörténeti Intézet archívumában fellelhető iratai nyújthattak volna adalékokat. De még a megyei levéltárban őrzött salgótarjáni polgármesteri iratok is sok adatot tartalmaznak az acélgyár múltjával kapcsolatosan. Ezúttal nincs lehetőség mindazoknak az érdekes és jelentős adatoknak a felsorolására melyek a levéltári anyagok fáradtságos, időtrábló, de feltétlenül el nem hagyható elemzése révén gazdagíthatnák a könyv anyagát. Csak érzékeltetni kívántuk, hogy miként lett volna elkerülhető az, hogy a történet folyamatosságában mutatkozó hézagokat a szerzők egyes aránytalanul elnyújtott részekkel egészítsék ki (ilyen pl. az álta-

lános kohótörténet szakkönyvbe illő részletességgel nyolc oldalon ismertetett vázlat) vagy az, hogy egyes, az egyébként is meglévő tartalmas, színes függelékben is elhelyezhető témákat a történeti részben, vagy akár külön fejezetben ismertessenek. (Ilyen pl. a nevezetes szakemberek felsorolása, a műhelyek berendezésének részletes ismertetése, vagy pl. az 1944. évi lavinaszerencsétlenség részletes leírása az áldozatok névsorával.)

Az említett arányeltolódások azonban részben már egy másik hiányosságra, az egyrészes szerkesztői koncepció hiányára vezethetők vissza. Ez különben jól megállapítható a mű szerkezetéből is: az egyes fejezetek rendkívül eltérő méretében igen különböző volumenű témákat ölelnek fel. Találunk kétoldalas fejezeteket is, de ennek a tíz-, sőt húszszorosa is akad. Továbbá az első részben számozott, precíz fogalmazású címek a második részben pedig számozás nélküli, szubjektívabb jellegű címek sorakoznak. Ez természetesen nem lényeges kérdés, de szintén arra utal, hogy a műnek nem sikerült megvalósítania a vándorgyűlésen elhangzott célkitűzést, mely az üzemtörténeti művek egyrészes koncepció alapján készülő komplex jellegű hangsúlyozta ki. A műszaki-kezelési-üzemelési-szociológiai szakképzettsegi munkatársak egy történész szakavatott irányítása mellett a rendelkezésre álló forrásanyagok minél teljesebb felhasználásával sokkal jobban biztosították volna az országosan számottevő évforduló méltó megünneplését és ugyanakkor jelentősebb mértékben járulhattak volna hozzá hazai gazdaságtörténeti irodalmunk gazdagításához.

A sok lelkes igyekezet és fáradtságos munka azonban így sem hiábavaló, s így, annak ellenére, hogy a kivitelező salgótarjáni nyomda a meglehetősen nagyszámú sajtóhibával és a vegyes színvonalú kéomellékletekkel a feladathoz nem nőtt fel a kívánt mértékben, a mű az elmúlt száz év lelkesítő nagy eseményeinek és tanulságos hétköznapjainak megörökítésével említésreméltó helyet érdemel és alkalmas arra, hogy minél többben ismerkedjenek meg általa a jubiláló salgótarjáni üzemmel.

SCHNEIDER MIKLÓS

Jubileumi kiállítás

Népünk nagy történelmi évfordulóira emlékező rendezvénysorozatot Salgótarjánban „Az őszirózsás forradalom és a Népköztársaság időszaka Nógrád megyében” című kiállítás nyitotta meg. A megye történetének fontos állomását bemutató kiállítás 1968. október 20-án nyílt meg reprezentatív környezetben a József Attila Megyei Művelődési Központ üvegcsarnokában. A kiállítás időpontja is megfelelő, az ünnepségek sorozatában úgyszólván indító volt. A milliő és az időzítés jó párosításához kapcsolódott a rendezés eddigi ilyen jellegű kiállításoknál jóval magasabb színvonala. A kiállított dokumentumok konstatálását, szemlélését nem bízták a tárlatlátogatóra, a kiállítás jelentőségét méltató bevezető után a kiállítás rendezői biztosították a szakzerű tárlatvezetést, biztosítva, hogy a kiállított dokumentumok mögé betekinthessek a látogatók. Az ismeretszerzés több dimenziós csatornáinak együttes alkalmazása, vagy ahogy azt a népművelésben mondjuk komplex módon való felfogása jó tapasztalatot adott, hasznos tanulságot nyújtott más alkalmakra is.

A kiállítás készítői rendkívül nagy tényanyagra támaszkodva, a válogatás lehetőségével élve gazdag tartalmú gyűjteménnyel lepték meg a tárlatlátogatókat. Most látjuk talán első ízben a mintegy 4 éve előretörő helytörténeti kutatómunka eredményeit. El tudták kerülni a korábbi időszakban kísértetiesen megnyilvánuló helyi adathiányt az országos dokumentumok egyszóvalú bemutatását. A szerkesztők gondos munkája nyomán olyan dokumentumok, sajtócikkek, illusztrációk, reprodukciók kerültek táblókra, amelyekkel még a történettudomány megyei kutatói sem találkoztak.

A kiállítás új színfoltját képezi feltehetően a nógrádi korabeli sajtó, a helyi szociáldemokrata újságcikkek állásfoglalásainak bemutatása országos kérdésekben helyi problémákban. Újszerűen hat, az eddig még megyei nagyközönség előtt sem szereplő korabeli filmhíradó bemutatása. Jó néhány dokumentum, fénykép — pl. a gyermekmunkásokról szóló kép — az országos múzeumok adattárában sincsen meg. Feltehetően, kiállításukkal a rendezők meszse túlmutatnak a megyei kereten.

A jelentős előkészítéssel tető alá hozott kiállítás tartalmára vonatkozó ész-

revételeknél is az elismerés hangján kell szólnunk. A munkásmozgalom periodizációjának megfelelő szerkezeti telepítés alapjaiban helyes. Külön érdeme a kiállításnak, hogy nagy gondot fordít a monarchia rendszerében bekövetkező változásokra, utal a bomlás folyamatára. Tényanyagának felsorakoztatásával segítséget nyújt a magyarországi imperializmus sajátosságainak felismerésére. Jól sikerült a munkásosztály élet- és munkakörülményei, s különösen az olcsó gyermekruha kihasználásának bemutatása. Az első világháborúról a munkások, parasztok részvételéről, lelkesedéséről az ellenforradalmi propaganda 25. évén keresztül csak elismeréssel beszélt, elhallgatva, hogy az első útközetek, az első tél, a rossz felszerelések hamarosan megtépték a mesterségesen felszított nacionalista hangulatot. A vereségek, veszteségek elmélyítették a század-fordulón kialakult válságjeleket. A táblókon elhelyezett anyagok szemléletesen mutatják a megye veszteségeit, az elégedetlenséget.

A frontokon kialakult barátkozások és különösen a Nagy Október hatásaképpen Magyarországon, tovább nőtt az ellentét az uralkodó osztály és az elnyomottak között. A táblókon elhelyezett dokumentumok többek között az acélgári munkásság sztrájkja, a kisterenyei asszonyok békegyűlése szemléletesen bizonyítja, hogy Nógrád is felzárkózott a megmozdulásokhoz. Sikerült bemutatni, hogy miért járt élen vidéki vonatkozásban az események elsősorában az iparmedence koncentrált munkásosztálya. A bányászok, vasasok tüdős harca nyomán a logikus vonalvezetés viszi el a tárlat nézőjét a történelmi sorsfordulóhoz az első polgári forradalomhoz.

A kiállítás jelentős értéke annak bemutatása, hogy a győztes polgári forradalom sem söpörte el a reakciót. Az új hatalmi és igazgatási szervezetekben gyűlekezett a régi rend képviselete, erőt gyűjtött, új támadásra készült. A nemzeti bizottságokban megbúvó erők tevékenységét tetemre hívott sajtóanyag jól szemlélteti. Érdekes adatokat közöl Somlyó József tevékenységéről, aki burzsoá politikus lett a szociáldemokrata szervezetekben is tevékenykedett. Jól időzített és jól exponált a KMP megalakulásának, tevékenységének bemutatása, az országos szervezkedésben való részvétel, a KMP központja vezetőinek szereplései. A ki-

állítás hasznos adalékot ad, a legújabbkori kutatások tükrében a januári véres eseményekről, arról, hogy hogyan hamisították meg azok valódi tartalmát az ellenforradalom évében, és hogyan került át még egyes munkás tudósításokba is polgári értelmezésű közlés. Különösen értékes annak bemutatása, hogy ezekben a napokban sem a bányák, üzemek szocializálásáról van szó, hanem a munkásellenőrzés jogáról. Több tényanyag mutatja be – ahol helyi anyag nincs, ott országos – az utat az első proletárdiktatúrához. Több megyei személyiség útjának felelevenítése jól példázza, hogyan próbálják a különböző szervezetekben a burzsoá befolyását fenntartani. A kiállítás szerkesztői a KMP megyei szervezetei megalakulásáról csak vázlatos képet mutatnak, hiszen erről újabb kiállítás ad

majd képet. A Tanácsköztársaság első napjainak felvillantása, Bóna Kovács Károly festménye jól reprezentálja az első proletárdiktatúra fogadtatását

A kiállítás rendezői megszervezték az iskolák, népművelők, társadalmi vezetők látogatásait. S hogy néhány problémát is említsünk: talán több gondot kellene fordítani a szakszerű ügyelet megszervezésére, a dokumentumok épségének megőrzésére. Jobban kell majd ügyelni a képek és szövegrészek elhelyezésére, hogy a nézők valamennyi dokumentumot el tudják olvasni. Tovább kellene javítani a tablók külalakját. Több színes fotó, kézirát, vagy reprodukció még vonzóbbá tenné a kiállítást.

MOLNÁR PÁL

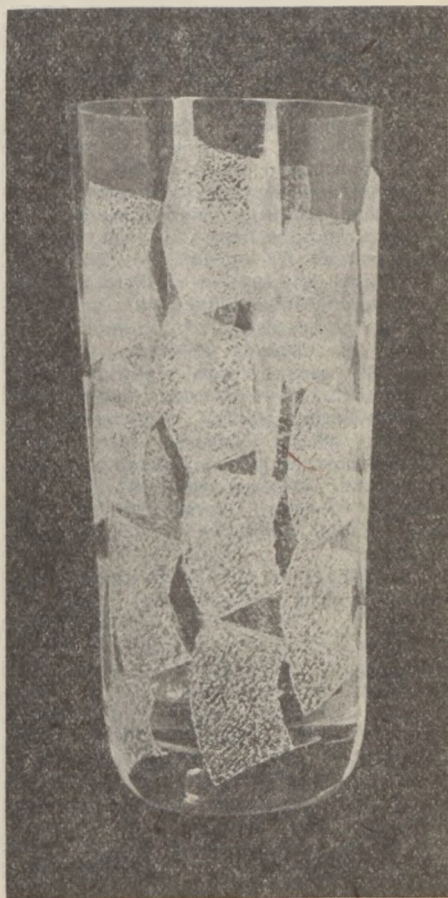
Üvegművészeti kiállítás Salgótarjánban

Gyermekkori játékaink féltve őrzött kincse a színes üvegcserep volt. Falusi gyerekek nemcsak játékot helyettesítő pótálás, hanem akkori szépségeszményeink legrangosabb hordozója is. Valóban az emberiség gyermekkorában már közismert legszebb és legnemesebb „mű” anyag, napjainkban, a műanyag korában is, sok tekintetben utólérhetetlen példakép.

Csak többszázados ismerkedés után, nagyon lassan árulja el belső törvényszerűségeit ez a könnyen engedelmessé váló és nagyon ellenálló, a tüzet, a fényt keletkezésével magába záró szilárd folyadék. Történelmi megjelenése óta az építészet jelentős eszköze. Jelenünkben általa vált lehetségessé a tér újraalkítása, minden jelentős változás az építőművészetben. Jelentősége nemcsak hasznossága, hanem kormeghatározó szerepe szerint is igen nagy.

Napjainkban igen nagy szerepe van a látáskultúra, a művészeti ízlés fejlesztésében az iparművészetnek. Az idetartozó üveg művészete, az ízlés leghatásosabb, legtapintatosabb nevelője lehetne, ha nemcsak egyéni dísz tárgyként, hanem nagy szériában készített üveggé is esztétikus és elterjedt lenne.

A salgótarjáni József Attila Művelődési

Központban az I. Művészeti Hét alkalomból, a város arculatát legjobban meghatározó üvegművészeti kiállítást láthatunk. Örömnünk igen nagy, mert csak nagyon elvétve van alkalmunk színvonalas üvegművészeti bemutatót látni. A kiállítás üvegművészetünk fejlődésének biztató lehetőségeire hívta fel a figyelmet és újra reménykedünk, hogy a látottak nem maradnak egy bemutató keretei között. A műtárgyak beszédes bizonyítékai annak, hogy mögöttük jó képességű tervezők állnak, akik ha néha akadozva is, tudják, mit akarnak, képesek napjaink tárgyi kultúráját magas színvonalon produkálni. Vagyis a tarjáni kiállítás újabb állomás eredményes centrum, a szocialista tárgykultúra elemeinek alakításában.

Az öt kiállító: Erdei Sándor, Gritz Viktor, Mánczos József, Takács Géza és Váradiné Prunner Gabriella a Salgótarjáni Öblösüveggyár tervezői, sikeresen vizsgáztak. Kiérdemelték, hogy a közönség elismeréssel szőljön róluk. A művészek a muszlinüvegtől a nehéz kristályig az anyag minden ismert lehetőségét kihasználták, bemutatták. A metszés és vésés technikájával vagy anélkül, az erőteljes vasos formanyelv, a lehetőleg könnyedség és a színek, egyaránt nagy szerepet kaptak alkotásaikban. A színes üvegorozás, a biedermeierben már alkalmazott überfang új változatai is megjelentek. A legtöbb az öblösüveg, de nincs kifejezetten dekoratív üveg. Technológiai felkészültség, az anyag ismerete, egyszerűség, az optimális funkcióra való törekvés jellemzi a kollekció nagyobb részét. Váradiné Jánosné tisztán fogalmazott, mértékertően finom forma és színvilága, méltán megérdemelt elismerést aratott. Takács Géza munkái között, több nagyon jó, szakmai bravúrral készült műtárgy található.

Ez alkalommal iparművészeink közül, Erdei Sándor alkotásait elemezzük részletesebben.

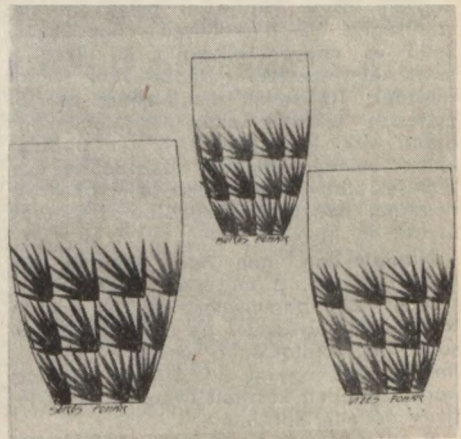
Erdei Sándor a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban érettségizett, ahol Bátorfi Júlia, kiváló tervező és pedagógus tanította. Előzőleg a Salgótarjáni Öblösüveggyárban iparitanuló, a gyár küldi művészeti középiskolába. Itt a salgótarjáni üvegeket évtizedekig tervező, Mánczos József Munkácsy-díjas iparművész volt a mestere. Az első igazán értékes impulzusokat tőle kapta, ma is hálaival és elismeréssel beszél nyugdíjba vonult első mesteréről.

A kutató alaposágával, a művészt jellemző szenvedélyes hivatásszeretettel

foglalkozik Erdei az üveggel. Ismerkedésünk első mondatai is valahogy így hangzottak: még sok a másolással eltöltött idő, a régi formákkal, vágatokkal, dekorációval a termelés folyamatos biztosítása, de az új mechanizmus más jótékonyan érezteti hatását, több idő jut a tervezésre. Legjobb munkái ez évben készültek.

Társaival új szint, magas művészeti igényt, a gyökeres megújulás gondolatát hozta az üvegyiparba. Az új látásmód egyszerűsödést, az anyagszerűség érvényesítés eredményei zártabb, szerkezetesebb dekoráció nélküli formákat teremt. Tevékenységük mélyen érinti az ipari tömegtermelés esztétikai szintjét, gazdaságosságát is, mert ez az üveg lényegesebben egyszerűbb előállítását és megmunkálását is jelenti.

Erdei Sándor készletei, különféle kristály kelyhei, színes és maratott technikával készült vázái, poharai, fátolyüveg kancsói az új igények kifejezői. Munkáival, mint az üveg lényegének értője, ügyes tervezőként mutatkozott be. A művész rajzi, formai, technológiai, történeti, esztétikai ismereteit egyesíti művében plasztikus egésszé. A formai együttlátás is nagy feladat, nemhogy minden más lényeges tényező figyelembevételével. Hosszú és fáradságos út volt amíg eljutott a tiszta léptékarányokhoz, a terek, vonalak, díszítőelemek helyes ritmusához, a célszerűség és gazdaságosság optimális lehetőségeihez. Zavarta a naponta látott, elavult formanyelv, a divat, a felújított historizmus.

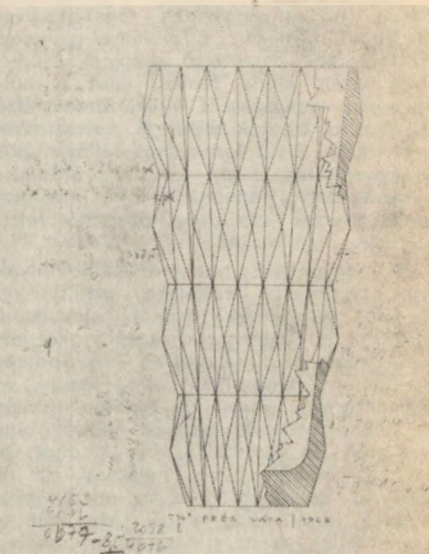

A most bemutatott kancsója, öntőüvege színe és a fátályüveg anyagszépsége szerint érdekes munka, de barokkos formái, proporciói még kifogásolhatók. Egyik pohár-sorának díszítései sem elég szervesen és indokoltan kapcsolódnak a formához. Míg egy másiknál a dísz ugyan segíti a szerkezetességet, de zsúfoltsága eínehezíti a megjelenítést. Igaz, az utóbbi időben életerős ornámens világszerte sem született, a mintát az üvegnél inkább a fény-árnyék jó kihasználása adja. Sikeresnek mondható az a pohár szériája, kancsója, ahol a díszítő megoldás a szigorúan geometrikus formarendhez igazodik. Erdei Sándor a legfontosabb valóságigényt elégíti ki, amikor pohárszériákat készít. Nem véletlen, hogy annál a készleténél éri el a legnagyobb formatisztaságot, amely díszítés nélküli, és itt találja meg legjobban a nehézség elkerülésével az imponáló masszívuság érzetét. A célszerűség messzemenő figyelembe vétele az, amikor gondol a korszerű tárolás követelményeire, amikor egymásra toryozható és kristályosan tisztón csillogó poharakat tervez.

A készletek még nem egészen kiépítettek, a lépték még elég kicsi, de a poharak, vázák, kelyhek, előbb zengő üvegek és csak azután tárgyak, és ami már megszületett az választékos, összehangolt. Mesterségbeli tudásának, puritán szellemének erősödését jelzi az, amikor maratott kelyhei, poharai, zuzmarásan és csipkésen finom díszítéseit az üveg anyagába viszi át.

Erdei Sándor felismerte és jól alkalmazza a színeket, az üveg tüzet, izzását, a fény villogását, a felületek játékának lehetőségét. Nem véletlenül talál rá egy munkájához kiválasztott színre. Színeivel teret épít, harsányon szól, de suttozni is tud vele. Pontosan tudja, melyek azok a mély színek, amelyek alkalmasak a súlyosabb megjelenésére, és hogy a könnyű drágaköszínek alkalmazása a leg-eredményesebb, hisz itt az anyag elnyelő erején át válik a szín igazán tevékenyvé.

Nagy tisztelője Erdei Sándor a múlt, de inkább a jelenkori muranoi hagyományoknak. E hagyományok többszáz évesek és volt idő, amikor a Muráno szigetén dolgozó üvegfuók munkái, az ott készült díszüveg ára Raffaello festményeivel vetekedett. A jó hagyománytisztelét a továbbfejlődés életője. Néhány éve egy velencei műhely meghívására Picasso, Cocteau, Le Corbusier és Arp terveztek itt üveget.

Az építészet minden korban a főépítő anyagaiból alakította ki díszítő elemeit. Napjaink építészetében, az üvegnek mint főépítő anyagnak felhasználási lehetőségeit, csak részben aknázták ki. Üvegművészetünk térelválasztó tervei, plasztikus üvegfalai, színesüveg kompozíciói, üvegszobrai, maratott és mélymaratott síküveg tervei nagyon figyelemre méltó próbálkozások. A sok irányú érdeklődés szakmai biztosságot, felkészültséget bizonyít, jó kompozíciós készségre utal. Az üveg tehetséges művésze, újabban az ipari formák mellett a természet adta kincsesházhoz is egyre bátrabban nyúl.

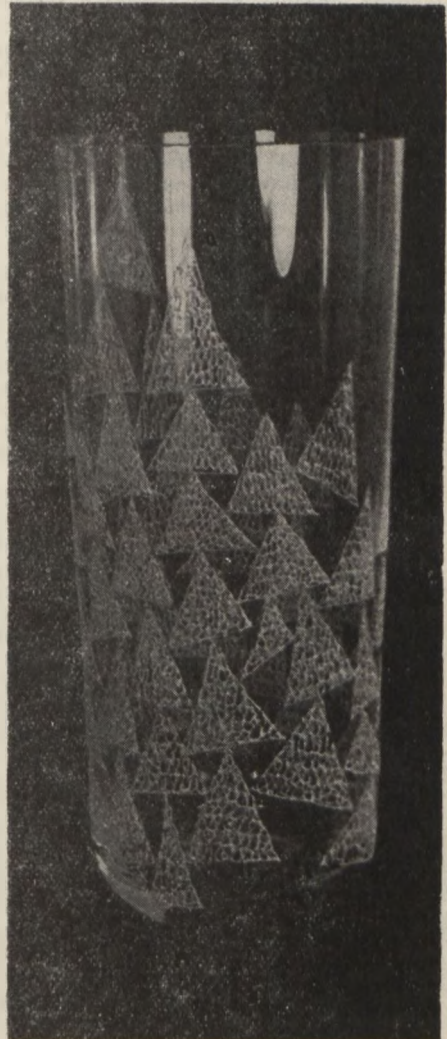
Az üvepipar fejlődése napjainkban nagymértékben képzett tervező művészeknek múlik. Ezért tervezőink felsőfokú továbbképzése halaszthatatlan feladat. A korszerű gyors fejlesztés érdekében célravezetőnek látszik, a központi tervezés fiatal tehetséges tervezők, mint Erdei Sándor, összevonása. Jó lenne az is, ha a szép üvegtárgy nem a nyilvánosság kizárásával készülne, ha rendszeresebbé, gyakoribbá válnának legalább a kiállítások. A gyár munkájának megbecsülését jelentené, a tervezést és a kereskedelmet is szolgáltató az Öblösüvegyár üvegműzeuma. Hát még milyen nagyszerű dolog

lenne, ha a hegyvidék régmúlt üveg-hutáinak termékeit múzeummá gyűjtenék. Ez nemcsak az utolsó alkalom és nem csak azért lenne fontos, mert a huta-technika reneszánszát éljük, hanem azért is mert a kutatók mesterei parasztembe-
rek voltak és e formakincs felhasználása is egyengetné a magyar üveg elismerte-
tésének útját, nemcsak a finn, dán, svéd,
cseh üvegek színvonalához való felzár-
kózást.

A magyar üvegipar termékeinek nyolc-
van százalékát külföldre szállítjuk. A
külföldi kereskedő gyakran elavult, íz-
léstelen, de munkaigényes tárgyakat ren-
del, hogy az újgazdagok üres pompa-
szeretetét kiszolgálja. Ezért iparunk ma
sem nagyon igényli az önálló tervezést.
A külkereskedelem igényeit nem szabhat-
juk meg, de van belső piac is, ahol szá-
munkra, remélhetőleg, nemcsak az áru
eladása és főleg nem az avult stílus-
elemek fenntartása a cél. Ma már el-
viselhetetlen az az ellentmondás, amely a
salgótarjáni üvegkiállítás tárgyai és az
üzletek kancsói, poharai, vázái között
feszül. Mintha egy század választaná
el a két tárgyat egymástól, mintha nem
is egy gyárból került volna ki, nem is
egy időben készült volna. Amikor a
tömegizlés jelentősen megváltozott, amí-
kor nagyon sokan keresik az újat, a szeb-
bet, akkor annak a néhány felelős em-
bernek az üvegiparban nemcsak hibája,
hanem bűne is már, hogy a kitűnő min-
topéldányokat a mai napig elsüllyeszti,
nem válik mindenki számára hozzáfér-
hető tömegcikké.

Kitűnő tervezőink nem magáért a mű-
vészetért terveznek, nemcsak azért, hogy
szép kiállítási helységben egyszer-egy-
szer rövid időre láthassák őket. Ellenke-
zőleg azért, hogy tárgyaik az otthonok
tárgykultúrájának szerves részét képez-
zék, az egyénien iskolázott ízlés gazda-
gítóit legyenek.

A salgótarjáni tehetséges tervezőmű-
vészek szép kiállításán, a fiatal tehetsé-
gek felfedezése mellett, ez a bemutatóból
következő legfontosabb tanulság.

KOVÁCS A. BÉLA

Halhatatlan műkedvelők

A halhatatlan műkedvelők ott sorakoznak egy rendkívül gazdag és becses tárlat emlékeiben, relikviáiban.

A Salgótarjáni Acéllárugyár (mai nevén: Kohászati Üzemek) művelődési-kulturális élete 90 esztendő. Ebből az alkalomból került sor egy kisebb múzeumra való anyag kiállítására, bizonyítani és reprezentálni, hogy a száz esztendő üzem kilencven évében a művelődési igények, törekvések is jelentős szerepet játszottak.

Egy pecsét és egy jegyzőkönyv tanúsága annak, hogy az acélgári munkások már 90 esztendővel ezelőtt szükségét érezték az önművelésnek: megalapították hát a Salgótarjáni Acélgári Olvasóegyletet. A korabeli bélyegzőn 1878. a dátum. Innen számíthatjuk a vasmunkás művelődési életet, mely néhány év alatt ragyogó virágzásnak indult. Persze, a maga sajátos feltételei, viszonyai között.

A relikviák sorában egy ma már nehezen betűzhető plakát köszönt:

„A salgótarjáni acélgári felügyelő és személyzet olvasó egylete által rendezett jótékony célú műkedvelő előadás. – Salgó-Tarján acélgár szombaton, 1896. szeptember 12-én. – Az olvasóegylet tekepálya helyiségében adatik: A betyár kerdője. Eredeti énekes népszimű 4 felvonásban. Irta: Abonyi Lajos. Rendező: Hanffai Lajos. Karnagy: Beér József. Sugó: Kojtán Károly. A tiszta jövedelem – mint a színlap jelzi –, fele részben az olvasó egylet javára, fele részben pedig az acélgári árva iskolás gyermekek karácsonyfájára fordítatik.”

De hol vannak már az olvasóegyleti életből kivirágzott szereplők?!... Barcs Juliska... Hapka Lajos... Kersék Benő... Horki András... Kotnik Emilia... Kláiban Anna... Balázs Mihály... Kloványi Anna... Kuloványi Mariska... Grusz Ferenc...

Versa Rezső... Vogyacsek Mihály... Márton Mihály... Tersztyánszky Viktor... Jancsik Gusztáv... Soltész Rezső... Viletek István és a többiek!?...

Hol vannak?... E plakáton halhatatlanná lettek. A különben is kései korban indult magyar színjátszás első nőgárdái úttörőivé, akik nevét illendő visszaideznünk. De idézhetnénk kilencven esztendő sok-sok névtelen és önzetlen kultúrmisszionáriusa, téglarakója nevét a mai épületnek.

Szinte hihetetlen az a csodálatos kegyelet, mely az egymásra rakódó hagyományokat – mint kőzet, vagy fa – örzi itt. Az acélgári emberek – úgy tűnik – adtak saját kulturális eseményeikre, tisztelték annak jelentőségét, rangját, mert szinte mindent megőriztek a kezdeti korból. De különösképp a század első éveiből. Olvashatjuk 1907-ből a Vereshajú színlapját, láthatjuk a férfikórus emlékei között a Ganz gyári dalkör versenydíját, a díogyári magyar királyi vasgár versenydíját.

Seregnyi színlap a falakon. Vadgalamb... eredeti népszimű... Kisunokám... Reninok kincse... A Noszthy fiú esete Tóth Marival... Váratlan vendég... A szent láng... Fösvény... Moszkvai jellem... Madách est... A néma levente...

Mind egy-egy ragyogó fényű állomása a tradíciókat hordozó együttesnek. S a műveken a kor igénye, ízlése is tisztán mérhető. Az, hogy az acéllárugyári műkedvelő élet, általában az üzem kulturális feladatait vállalják, szabadidőt

Hogy mennyire friss és fiatal, annak az 1962-ben kapott Kiváló színjátszó együttes kitüntetés és kétszeres Szocialista kulturáért kitüntetés a bizonyága.

Szeretnék tisztelni valamiképp e múltnak. De tisztelni mégis leginkább a jelennek tudok. Annak, hogy a valahai műkedvelők napjainkra tudatos népművelőkké, kulturmunkásokká lettek, akik falvainkat járják, ismeretterjesztő előadások sorát rendezik, nemcsak egy kisebb üzemi közösség, de az egész megye kulturális feladatait vállalják, szabadidőt és családi órákat áldoznak arra, hogy az emberek tudata ne csak az üzemi élet keretei között, de szélesebb körben is gazdagodjék.

Kár volna kimutatást adni arról, hogy hogy az elmúlt évtizedek során miképp változott a művelődési intézmény pozíciója. A pecsét változásai: Salgótarjáni

Acélgári Olvasóegylet – Salgótarjáni
Acélárugyári Művelődési Otthon – Salgó-
tarjáni Acélárugyári Művelődési Ház –
Kohász Művelődési Központ – csak for-
malitások. A keret és a tartalom lénye-
gében változatlan.

A Kohász Művelődési Központ a ha-
gyományoknak megfelelően él és dol-
gozik. Méltón a múlthoz és még jobban
a múltnál – hiszen az a múlt kötelez.

A múlt az kötelez. Az acélt megedzik,

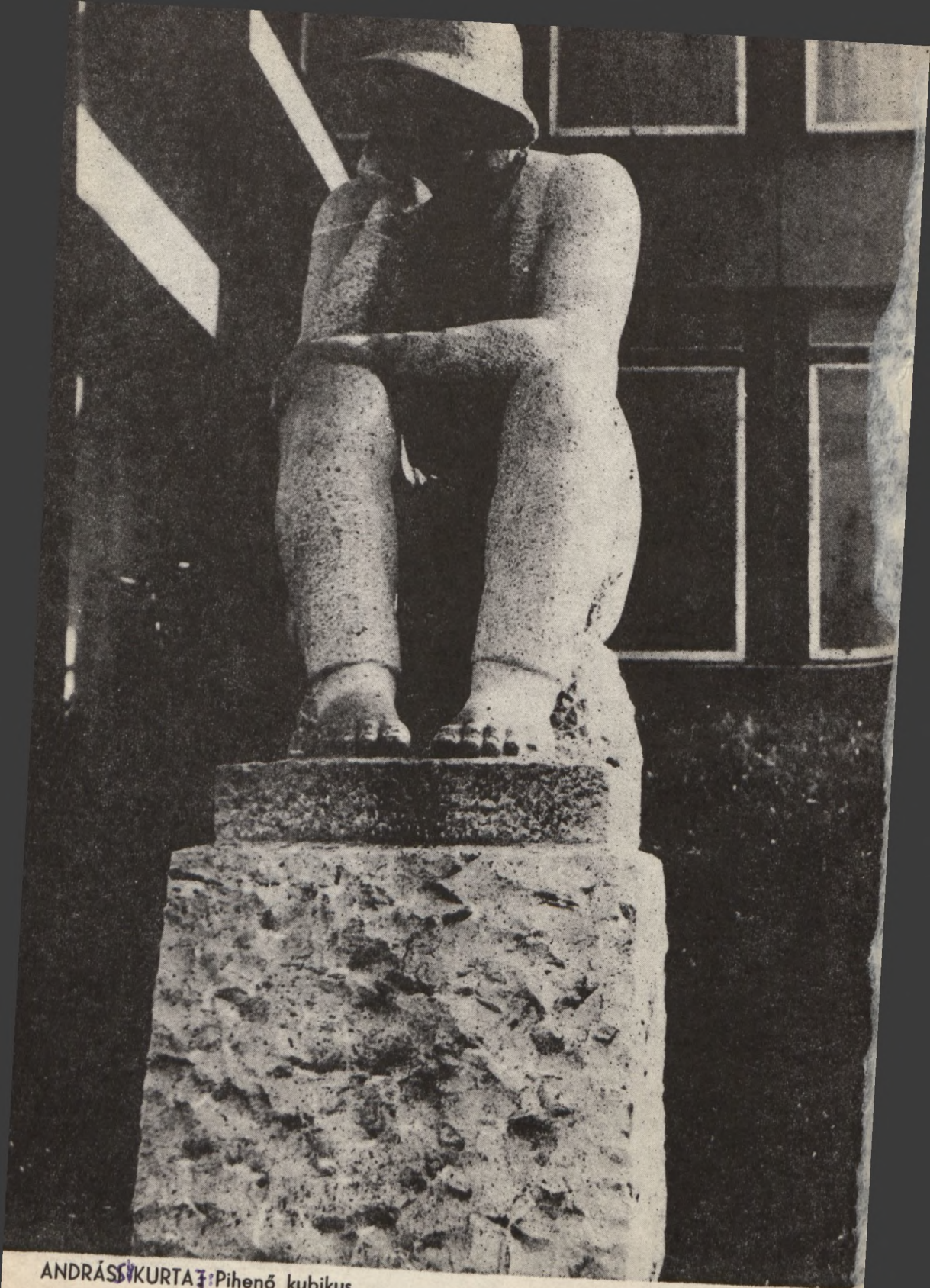
ez az edző munka a salgótarjáni ko-
hászati üzemekben éppen kilencven esz-
tendő. Ilyen kohóból méltán várunk ér-
tékes anyagot.

Abban a nagyszabású programban,
mely a Salgótarjáni Acélárugyár (mai ne-
vén: Kohászati Üzemek) alapításának
100. évét ünnepli, méltán illeszkedik az
üzem 90 éves művelődési intézményének
jubileuma.

BERNA TIBOR

SOMOGYI JÓZSEF:
Felszabadulási emlékmű

ANDRÁS KURTA: Pihenő kubikus